

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Торохтій Б. Г.

ВСТУП

Державна ветеранська політика як предмет правового регулювання та вектор соціально-політичної діяльності держави є актуальною для тих країн, які пережили війну та постали перед необхідністю реінтеграції військових у мирне життя. Це комплекс системно взаємопов'язаних заходів держави, спрямованих на забезпечення соціальних, економічних і психологічних гарантій для осіб, які виконували свої обов'язки у військовій службі. Загальне розуміння ветеранської політики пов'язане з її природою, коли така політика розглядається як система пілг і преференцій, що гарантуються поважним ставленням до ветеранів з боку суспільства.

Аналіз розвитку ветеранської політики в країнах, які постали перед необхідністю реінтеграції воєнних у мирні часи, зазвичай, включає реабілітацію, працевлаштування, професійну адаптацію та збереження соціальних зв'язків. Тобто ті форми соціальної політики, що визнають ветеранів як окрему статусну групу з особливими потребами і гарантіями. Ми вважаємо, що перелік цих елементів є вичерпним та не потребує розширення, увагу ж слід зосередити на розробці дієвих механізмів та умов для їх практичної реалізації. Навіть у розвинутих країнах існує розрив між задекларованими перевагами для ветеранів та реальним станом речей.

Аналіз досліджень українських авторів щодо забезпечення державної ветеранської політики та напрямів її імплементації окреслює сучасний стан опрацювань основних аспектів цієї проблематики. Так, зарубіжний досвід соціальної адаптації учасників бойових дій вивчають А. Колосок та С. Чернета¹. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів досліджують Г. Коваль, Д. Мурашко², Л. Батюк³ та інші автори. У статті В. Савки проаналізовано досвід країн-членів ЄС, Ізраїлю, Австралії, а також Північної Америки та Південної Кореї щодо соціального захисту учасників бойових дій⁴. Важливість інтеграції міжнародного досвіду, зокрема практики країн НАТО та ЄС, у своїй роботі підкреслює

¹ Колосок А. М., Чернета С. Ю. Соціальна адаптація учасників бойових дій: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Вісник гуманітарного наукового товариства імені Григорія Сковороди*. 2025. № 5. С. 76.

² Коваль Г. В., Мурашко Д. М. Основні засади реінтеграції ветеранів: досвід США. *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 2. С. 12.

³ Батюк Л. Інтеграція студентів-ветеранів у освітнє середовище країни: досвід Сполучених Штатів Америки. *Педагогічний дискурс*. 2025. № 37.

⁴ Савка В. І. Зарубіжний досвід соціального захисту учасників бойових дій. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. С. 68.

С. Сівков⁵. Загалом, українські автори у своїх дослідженнях охоплюють усі країни, де традиційно формуються усталені основи державної ветеранської політики, що створює теоретико-методологічний фундамент та, одночасно, відкриває нові можливості отримання наукових результатів відповідно до сучасних тенденцій підтримки ветеранів в Україні.

1. Аналіз основних підходів щодо забезпечення державної ветеранської політики в провідних державах світу

Створення ефективної державної ветеранської політики передбачає розуміння її соціальної сутності, прагнення держави і суспільства до стійкої соціальної інтеграції ветеранів у мирне життя після військової служби, забезпечення їхніх економічних та соціальних прав, а також підтримки їхніх сімей у випадках втрат чи поранень. Однак при визначенні структури і змісту цієї категорії слід виходити за межі розуміння ветеранства як переважно соціального явища та відображати сучасні теоретичні підходи, які розглядають ветеранську політику як складну міждисциплінарну систему, що включає інші компоненти. В зарубіжних науково-дослідницьких працях, зокрема тих, де висвітлюється проблематика підтримки ветеранів у судовій системі⁶, боротьби з безпритульністю ветеранів⁷ тощо, часто підкреслюється, що держави з відповідальним ставленням до ветеранів мають розглядати їх не тільки як об'єкт соціального забезпечення, а й потенційний ресурс для розвитку соціального капіталу, бізнесу, громадського лідерства тощо.

Теоретична дискусія навколо сутності ветеранської політики також включає питання співвідношення ролі держави і громадськості у її реалізації. Аналізуючи досвід європейських країн, не можна не помітити, що приділяється значна увага розвитку партнерства між державними органами, неурядовими організаціями та ветеранськими асоціаціями для побудови справді інклюзивної і адаптивної ветеранської політики. Існує тенденція широкого запровадження більш гнучких засобів підтримки ветеранів на місцевому рівні, що відповідає сучасним вимогам демократичного управління.

Правове визначення поняття «ветеран» є фундаментальним для побудови дієвої ветеранської політики, оскільки саме від нього залежить коло осіб, які можуть претендувати на відповідні гарантії та соціальні послуги. Як вірно підкреслює О. Нестуля, термінологія має суттєве значення для реалізації програм реінтеграції ветеранів та для розуміння їх адресатів⁸. В українському законодавстві поняття «ветеран війни» та споріднені категорії закріплені, зокрема, Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», де ветеранами визначаються особи, які брали участь у захисті Батьківщини або в

⁵ Sivkov S. Administrative and legal mechanisms of reintegration of war veterans in the conditions of a special period. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. № 3. P. 90.

⁶ Oliva J. Representing Veterans. *SMU Law Review Forum*. 2020.

⁷ Kelton K., Yu M., Singh K., Harris A., Blue-Howells J., Stimmel M., Gabrielian S., Finlay A. Risk of homelessness among veterans with and without criminal legal system involvement. *Psychological services*. 2025.

⁸ Nestulya O. Reintegration of war veterans in peaceful life in Ukraine: current state and future challenges. *Herald UNU. International Economic Relations And World Economy*. 2025. C. 116.

бойових діях⁹. У національних правових системах інших держав правові визначення поняття «ветеран» можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, у США федеральне законодавство відносить до ветеранів осіб, які зі зразковою честю проходили дійсну військову службу у Збройних Силах, що визначає їх право на низку державних пільг та соціальних послуг¹⁰. В Хорватії правовий статус ветеранів закріплено у відповідному Законі «Про хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їхніх сімей», який визначає, що ветеран Вітчизняної війни – це особа, яка брала участь у захисті незалежності, територіальної цілісності та суверенітету Республіки Хорватія під час війни 1991–1995 років, що є правовою підставою для реалізації визначених прав і гарантій¹¹. Законодавче поняття «ветеран» в цих та інших країнах настільки відрізняється залежно від особливостей кожної країни та її історичного контексту, що з'являються підстави для групування цих варіацій на такі категорії як сфокусоване визначення (наприклад, Польща або Франція), інклюзивне (Ізраїль, Австралія, Ізраїль, США) та всеосяжне¹².

Детальне законодавче регулювання спостерігається щодо питань соціального забезпечення, пільг та інших преференцій ветеранам. Так, у Великій Британії державні зобов'язання щодо ветеранів визначає комплексний Закон «Збройні сили: Акт про військову спільноту»¹³, а в США ці питання регулюються через Закон «Про допомогу ветеранам епохи війни у В'єтнамі»¹⁴. Існують акти, які прийняті з метою врегулювання окремого аспекту соціальної підтримки ветеранів, як, наприклад, в Канаді, де Законом «Про пенсії ветеранів» регулюється порядок пенсійного забезпечення¹⁵. Також в зарубіжних правових системах розрізняють категорії ветеранів за ознакою служби, участі у воєнних кампаніях чи наявності інвалідності, пов'язаної із військовою службою. Ця диференціація має вплив на правовий статус ветеранів і можливість отримання цільової допомоги.

Ефективність реалізації державної ветеранської політики залежить від професійності виконавців, тобто мова йде про належний розвиток інституційного забезпечення державної ветеранської політики. В зарубіжних країнах це є одним із ключових чинників позбавлення декларативності державної ветеранської політики, оскільки саме через систему уповноважених органів держава реалізує комплекс правових, соціальних та адміністративних механізмів підтримки

⁹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

¹⁰ United States Code. Title 38. Veterans' Benefits. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/38>

¹¹ Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. URL: <https://www.zakon.hr/z/973/zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-clanovima-njihovih-obitelji>.

¹² Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів і ветеранок: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-11/undp-ua-veteran-reintegration-report-ukr.pdf>, С. 20

¹³ Armed Forces Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/35/contents>.

¹⁴ Vietnam Era Veterans' Readjustment Assistance Act of 1974, as amended. URL: <https://web.archive.org/web/20200614071815/https://www.dol.gov/agencies/ofccp/vevraa/as-amended>.

¹⁵ Veterans Well-being Act. URL: <https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/c-16.8/index.html>.

ветеранів, що має відображення у практичній допомозі ветеранам та провокує зворотній зв'язок у суспільстві. Інституційна модель ветеранської політики розглядається нами як сукупність органів державної влади та інших суб'єктів, наділених визначеними повноваженнями у сфері соціального захисту, реабілітації та інтеграції ветеранів у цивільне життя. При цьому істотне значення має формальне закріплення компетенції таких органів, характер їх взаємодії, рівень централізації управління та наявність спеціалізованої адміністративної інфраструктури.

У міжнародній практиці простежуються різні підходи до організації управління ветеранською політикою. Класичним прикладом централізованої моделі є система, що функціонує у США, де ключову роль відіграє Департамент у справах ветеранів. Департамент поєднує нормотворчі, адміністративні та сервісні функції, забезпечуючи надання медичних, соціальних, освітніх і житлових послуг ветеранам на загальнонаціональному рівні. Ми бачимо випадок, коли концентрація повноважень в одному органі призводить до стандартизації та передбачуваності державної політики в цій сфері. Однак цей підхід не можна назвати очевидним, адже він пов'язаний із можливою надмірною бюрократизацією процедур і складністю доступу до окремих видів допомоги.

В Україні інституційна модель управління ветеранською політикою перебуває на етапі становлення. Створення Міністерства у справах ветеранів України засвідчило прагнення до формування окремого центрального органу виконавчої влади, відповідального за координацію політики у відповідній сфері. Якщо проаналізувати Положення про Міністерство у справах ветеранів України, то можна побачити, що на цей орган покладено більше 50 функцій¹⁶, тому цілком очевидно, що на практиці його повноваження значною мірою перетинаються з компетенцією інших органів, зокрема, у сфері соціального захисту, охорони здоров'я та зайнятості. Описаний стан ускладнює реалізацію комплексного підходу до потреб ветеранів і актуалізує питання інституційної узгодженості та чіткого розмежування функцій.

Окремий інтерес становлять інституційні моделі у сфері ветеранської політики, характерні для європейських держав, зокрема Хорватії. В цій країні управління ветеранською політикою поєднує елементи централізації та децентралізації. На національному рівні діють спеціалізовані органи, які формують загальну політику та нормативні стандарти. При цьому значна частина сервісних функцій реалізується через органи місцевого самоврядування, що адаптує державну політику до регіональних особливостей.

Поряд із державними інституціями, важливу роль у формуванні та реалізації ветеранської політики відіграють *недержавні суб'єкти*, що зумовлює багаторівневий характер відповідної сфери правового регулювання. Міждержавні організації, насамперед у межах Європейського Союзу та системи ООН, формують рамкові стандарти соціального захисту осіб, які брали участь у збройних

¹⁶ Положення про Міністерство у справах ветеранів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 276). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Text>.

конфліктах, та сприяють обміну кращими практиками між державами. Вплив цих актів на національні правовідносини має прояв через гармонізацію підходів до реабілітації, медичної допомоги та соціальної інтеграції ветеранів.

Суттєвим є внесок *громадських об'єднань ветеранів*, які в багатьох країнах виконують представницьку і сервісну функцію. В Ізраїлі та країнах-членах ЄС ветеранські організації часто залучаються до реалізації державних програм, здійснюють психологічну підтримку, правове консультування та адвокацію інтересів ветеранів. Видається доцільними надалі розвивати в Україні модель співпраці держави і громадянського суспільства, що призведе до підвищення адресності допомоги та врахування реальних потреб цієї групи.

Приватний сектор також поступово інтегрується у систему ветеранської політики, передусім через програми працевлаштування, професійної перекваліфікації та соціального підприємництва. Такий підхід є характерним, зокрема, для США та Ізраїлю, де приватно-публічне партнерство розглядається як інструмент довгострокової соціальної адаптації ветеранів. Наприклад, в США це забезпечує ветеранам доступ до актуальних програм соціального, економічного характеру, освітніх програм, сприяючи їхній успішній інтеграції в цивільне життя¹⁷. У цьому контексті держава виступає радше регулятором і стимулятором відповідних ініціатив, ніж безпосереднім надавачем послуг.

Центральним питанням, що формує основу державної ветеранської політики в усіх країнах, є *належне забезпечення прав і соціальних гарантій ветеранів*. Так, північноамериканська модель забезпечення прав і соціальних гарантій ветеранів базується на компенсаційному підході та концепції довгострокової соціальної інтеграції ветеранів у цивільне життя. В США функціонує розгалужена система медичних закладів, які надають спеціалізовану допомогу з урахуванням бойового досвіду, включаючи лікування посттравматичних стресових розладів та інших психічних порушень, характерних для ветеранів бойових дій.

Соціально-економічний характер підтримки ветеранів у США має вираз у пенсійному забезпеченні, реалізації програми освітніх грантів, пільгового іпотечного кредитування, а також створенні механізмів сприяння працевлаштуванню. Важливою рисою цієї політики є поєднання державних програм із приватними та неурядовими ініціативами, це додає кількість послуг без прямого розширення державного апарату.

Окремої уваги заслуговує цифровізація ветеранських сервісів. Онлайн-портали Департаменту у справах ветеранів забезпечують доступ до адміністративних процедур, медичних записів і консультацій, що зменшує бюрократичні бар'єри та підвищує прозорість системи. Так, на офіційному сайті Департаменту розташовані тематичні розділи, які свідчать про основні напрями допомоги, серед яких охорона здоров'я, інвалідність, освіта та навчання, кар'єра та працевлаштування, пенсія, допомога з житлом, страхування життя, поховання, допомога родинам¹⁸ тощо.

¹⁷ Коваль Г. В., Мурашко Д. М. Основні засади реінтеграції ветеранів: досвід США. Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2024. № 2. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2024.2.2>.

¹⁸ U.S. Department of Veterans Affairs. URL: <https://www.va.gov/>.

Незважаючи на низку явних переваг, американської модель не позбавлена недоліків. Перевантаженість системи Департаменту у справах ветеранів, нерівномірності доступу до послуг у різних штатах та інші подібні обставини свідчать про те, що навіть за умов високого рівня інституційної розбудови питання ефективності реалізації ветеранської політики потребує постійного коригування.

В Україні часто обговорюють досвід Ізраїлю у протистоянні зовнішнім військовим загрозам. Ізраїльський підхід до забезпечення прав ветеранів сформувався в умовах тривалого збройного протистояння та обов'язкової військової служби, що зумовлює специфічне розуміння статусу ветерана й відповідальності держави перед особами, які зазнали шкоди внаслідок служби. Центральним суб'єктом реалізації ветеранської політики є Міністерство оборони Ізраїлю, у структурі якого функціонує Департамент з реабілітації інвалідів війни та ветеранів.

Законодавство Ізраїлю характеризується акцентом на індивідуалізованій реабілітації, насамперед медичній і психологічній. Низка актів передбачає комплексну систему підтримки осіб із пораненнями та психічними розладами, пов'язаними з військовою службою, включаючи довічний супровід, фінансування лікування та професійну перекваліфікацію. Психічне здоров'я ветеранів в цій країні розглядається не як вторинний аспект, а як самостійний напрям державної політики, що відображає еволюцію підходів до наслідків війни.

Особливим елементом ізраїльської моделі ветеранської політики є увага до військовослужбовців, які не мають сімейної підтримки на території держави. У цьому важливу роль відіграють громадські та благодійні організації, які діють у тісній координації з державними інституціями.

Професійна адаптація ветеранів в Ізраїлі розглядається як складова реабілітаційного процесу. Програми працевлаштування та освіти поєднуються з психологічною підтримкою, що зменшує ризики соціальної маргіналізації. Можна погодитися, що Ізраїль демонструє комплексний підхід до соціальної підтримки ветеранів¹⁹. Разом із тим, слід зважати на високу фінансову вартість такої моделі, що обмежує можливість її прямого копіювання іншими державами без урахування економічних та інституційних передумов.

Загалом порівняння американської та ізраїльської моделей показує наявність різних акцентів у ветеранській політиці. В США присутня інституційна централізація та масштабність, а Ізраїль робить більший акцент на індивідуальній реабілітації та тісній інтеграції з громадським сектором. Ця відмінність має принципове значення для подальшого аналізу можливостей адаптації відповідних підходів до умов української правової системи.

Досвід Хорватії у сфері формування та реалізації державної ветеранської політики розглядається з огляду на спільність історичного контексту з Україною, пов'язаного з веденням війни за незалежність і подальшою необхідністю довготривалої соціальної реінтеграції значної кількості ветеранів. Хорватська модель ґрунтується на комплексному поєднанні соціально-економічних гарантій,

¹⁹ Наньєва М. І. Організація соціальної підтримки ветеранів війни: міжнародний досвід. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. № 44. С. 466.

спеціальних пенсійних механізмів та розвиненої мережі інституційної підтримки на національному й місцевому рівнях.

Однією з ключових складових хорватської ветеранської політики є система соціальних пільг, що має чітко виражений компенсаторний характер. Законодавство Республіки Хорватія передбачає для ветеранів війни та членів їхніх сімей низку майнових і житлових гарантій, серед яких особливе місце посідає право на безоплатне або пільгове отримання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва²⁰. Комплексний підхід до реінтеграції ветеранів розглядається як форма соціальної підтримки та інструмент довгострокової стабілізації їх соціального становища шляхом створення матеріальної основи для самостійного життя після завершення служби.

Важливою особливістю хорватської моделі є запровадження подвійного пенсійно-соціального стажу для періодів участі у бойових діях. Зазначений механізм дозволяє враховувати воєнний досвід як підвищений соціальний ризик і, відповідно, компенсувати його через більш сприятливі умови пенсійного забезпечення. У чому логіка такої моделі? Очевидно, йдеться про поєднання елементів соціальної справедливості та превентивного соціального захисту, що зменшує ризик маргіналізації ветеранів у похилому віці.

Окремий акцент у хорватській ветеранській політиці зроблено на підтримці сімей ветеранів, зокрема в аспектах соціальних виплат, доступу до освіти та медичних послуг²¹. Законодавчо закріплений підхід до сім'ї як самостійного об'єкта державної підтримки враховує непрямі наслідки війни, що виходять за межі індивідуального статусу ветерана. В Хорватії вона довела свою ефективність як елемент соціальної консолідації постконфліктного суспільства.

Інституційна система підтримки ветеранів в Хорватії складається з Міністерства у справах ветеранів²² [20,] та розгалуженої мережі місцевих ветеранських центрів, які виконують функції соціального супроводу, консультування та первинної психологічної допомоги. Саме децентралізований характер надання послуг адаптує загальнонаціональні програми до потреб конкретних громад, що розглядається як одна з ключових переваг усієї моделі. Цей досвід слід застосовувати й в Україні, де існують традиції місцевої самоорганізації, що отримало свій стимул із розвитком реформи децентралізації та розширенням повноважень громад.

Дискусійним питанням залишається рецепція досвіду підтримки ветеранів *країн загального права*, зокрема Канади, Великої Британії та Австралії. Моделі ветеранської політики цих країн формувалися в умовах стабільних правових систем і тривалої еволюції соціальної держави, що зумовило їхню орієнтацію на індивідуалізовані підходи та інтегровані соціальні послуги. Попри спільну англосаксонську правову традицію, кожна з цих країн виробила власну конфігурацію гарантій, яка поєднує пенсійне забезпечення, медико-психологічну допомогу та активні інструменти професійної реінтеграції.

²⁰ Croatian veterans. URL: <https://gov.hr/en/croatian-veterans-211/210>.

²¹ Croatian veterans. URL: <https://gov.hr/en/croatian-veterans-211/210>.

²² Гордієнко Є. П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2020. № 1. С. 91.

Наприклад, в Канаді ключову роль у підтримки ветеранів відіграє Міністерство у справах ветеранів Канади, яке своєю діяльністю утворює цілісну систему, що функціонує за принципом «єдиного вікна» для отримання послуг²³. Пенсійне забезпечення канадських ветеранів базується, окрім іншого, на довгострокових програмах компенсації втрати працездатності та доходу. Особливістю цієї системи є також тісний зв'язок пенсійних механізмів із програмами професійної реабілітації, що стимулює повернення ветеранів до ринку праці, а не їх тривалу залежність від соціальних трансфертів.

Велика Британія робить акцент на поєднанні державних і недержавних інструментів підтримки ветеранів. Пенсійне забезпечення доповнюється системою грантів, цільових фондів і благодійних програм, що реалізуються у партнерстві з ветеранськими організаціями. Значна увага приділяється професійній адаптації через програми перекваліфікації, сертифікації військових навичок для цивільного ринку праці та підтримки малого підприємництва серед ветеранів. Корисним досвідом Великобританії, як вважає І. Мамаєв, є прийняття угоди Armed Forces Covenant, що визначає конкретні юридичні зобов'язання, які беруть на себе держава, волонтери, підприємства та інші суб'єкти, що імплементували цей документ²⁴.

Австралійська модель підтримки ветеранів відзначається високим рівнем інтеграції соціальних і медичних послуг. Система соціального забезпечення ветеранів побудована на принципі безперервного супроводу від моменту завершення служби до повної соціальної адаптації. Пенсійні виплати поєднуються з доступом до спеціалізованих програм психологічної реабілітації, що має особливе значення в контексті посттравматичних стресових розладів. Водночас держава активно стимулює підприємницьку діяльність ветеранів шляхом податкових пільг, консультативної підтримки та спрощеного доступу до фінансування.

Порівняльний аналіз моделей підтримки ветеранів країн загального права призводить до висновку про те, що спільною тенденцією для Канади, Великої Британії та Австралії є поступовий відхід від суто компенсаторного підходу на користь активної соціальної політики, орієнтованої на самореалізацію ветеранів. Виникає питання життєздатності цих моделей в умовах дії інших правових систем, зокрема України. Слід брати до уваги, що запровадження високих соціальних стандартів підтримки ветеранів можливо у сприятливих соціально-економічних умовах і фінансових спроможностей держави, що для України виглядає проблематичним.

У країнах із розвиненими системами підтримки ветеранів (США, Ізраїль, Канада, Велика Британія, Хорватія) ветеранська політика вибудовується як цілісна міжгалузева система, що поєднує соціальне, медичне, адміністративне та трудове право, а також елементи публічного управління й бюджетного планування. В Україні й досі домінує фрагментарний підхід, за якого окремі гарантії та пільги

²³ Veterans Affairs Canada. URL: <https://www.veterans.gc.ca/en>.

²⁴ Мамаєв І. О. Огляд іноземного досвіду щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). С. 74.

закріплені у значній кількості нормативно-правових актів без належного практичного забезпечення цих стандартів.

2. Напрями імплементації зарубіжного досвіду забезпечення державної ветеранської політики в Україні

Визначення стратегічних цілей імплементації зарубіжного досвіду забезпечення державної ветеранської політики у вітчизняну правову систему має ґрунтуватися не на механічному запозиченні окремих інструментів, а на адаптації корисних підходів до українського соціально-правового контексту підтримки ветеранів. Ключовим пріоритетом у цьому процесі виступає переорієнтація ветеранської політики з переважно соціально-дотаційної моделі на модель активної підтримки та відновлення людського потенціалу ветеранів.

Одним із центральних *напрямів* імплементації зарубіжного досвіду становлення і реалізації державної ветеранської політики є *розвиток системи медичної та психологічної реабілітації*, з урахуванням досвіду Ізраїлю, США та Канади. Важливо робити акцент на ранньому виявленні психотравм та запровадження індивідуалізованих програм відновлення. Також з урахуванням досвіду Ізраїлю доцільно упровадити *довгостроковий психосоціальний супровід ветеранів*. Йдеться про поєднання медичних, соціальних і трудових заходів у єдині індивідуальні програми підтримки. Для цього потрібно законодавче закріпити стандарти психосоціальної допомоги ветеранам, інтегрувати відповідні послуги у систему охорони здоров'я та забезпечити стабільне фінансування таких програм. Також слід звернути увагу на досвід США реінтеграції ветеранів із фізичними та психічними розладами, де існує своя специфіка²⁵.

Не менш важливим стратегічним напрямом державної ветеранської політики є *професійна адаптація та сприяння зайнятості ветеранів*. Зарубіжна практика свідчить, що ефективні програми перекваліфікації, підтримки ветеранського підприємництва та взаємодії з роботодавцями мають нормативну основу і реалізуються у тісній координації з органами публічної влади. Професійна адаптація ветеранів потребує удосконалення трудового та податкового законодавства, а також розроблення правових стимулів для залучення ветеранів до економічної діяльності.

Окремої уваги заслуговує *соціальний супровід сімей ветеранів*, який у багатьох країнах розглядається як невід'ємний елемент ветеранської політики. Закріплення відповідних гарантій у національному законодавстві України має здійснюватися з урахуванням принципу адресності та диференціації, що дозволить уникнути декларативності та підвищити реальну доступність допомоги.

Перспективним напрямом імплементації зарубіжного досвіду у сфері забезпечення державної ветеранської політики є *й розвиток цифрових сервісів* для ветеранів, що забезпечують спрощений доступ до адміністративних послуг та підвищують прозорість державної політики у цій сфері. Ця позиція є найменш

²⁵ Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.]; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамасєва. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. С. 195.

проблемною, зважаючи на високий рівень цифровізації адміністративних процесів на загальнонаціональному рівні.

Імплементация зарубіжного досвіду забезпечення державної ветеранської політики неминуче актуалізує питання вибору оптимальної стратегії правового регулювання відносин в цій сфері. У науковій та практичній площині ця проблема зводиться до альтернативи між розробленням *нового комплексного (модельного) закону про захист ветеранів* та поетапним удосконаленням чинної *системи законодавчих та підзаконних актів*. Кожен із цих підходів має власні аргументи, межі застосування та ризики, що зумовлює необхідність їх зваженого порівняльного аналізу.

Зарубіжний досвід свідчить, що держави з розвиненими системами підтримки ветеранів пробували різні підходи до нормативного врегулювання відносин у сфері ветеранської політики. Так, у США та Канаді сформувалися комплексні законодавчі акти, які поєднують матеріальні гарантії, інституційні механізми та процедурні аспекти реалізації прав ветеранів у межах відносно цілісної правової конструкції. В Ізраїлі домінує підхід спеціалізованого законодавства з чітким розмежуванням статусів і видів допомоги, доповнений розвинутою практикою підзаконного регулювання. Хорватія демонструє прагнення до кодифікаційного упорядкування ветеранських гарантій.

Зважаючи на досвід згаданих країн, розроблення *модельного закону щодо захисту ветеранів* для України може розглядатися як спроба системно переосмислити існуючий на сьогодні комплекс законів та підзаконних актів у цій сфері та закласти єдину концептуальну основу ветеранської політики.

Однак, ухвалення нового комплексного закону щодо захисту ветеранів в жодній країні світу не допомогло створити ідеальну модель допомоги ветеранам. Очевидно, прийняття одного або декількох нормативних актів не гарантує автоматичного вирішення системних проблем в цій сфері. Це стосується і відповідних стратегій²⁶ з питань становлення ветеранської політики за участі органів публічної влади. За умов високої динаміки суспільних потреб ветеранів і воєнного контексту нормативна декларативність та ускладнення правозастосування через конкуренцію норм у питаннях реалізації державної ветеранської політики залишаються вірогідним сценарієм.

Альтернативним шляхом змін у правовому регулюванні відносин у сфері державної ветеранської політики є доопрацювання чинного законодавства. Це виглядає більш прагматичним з огляду на особливості національного правового регулювання складних явищ, проте потребує чіткого визначення пріоритетів у цьому процесі.

Імплементация зарубіжного досвіду у сфері ветеранської політики передбачає застосування окремих підходів до інституційної складової. Інституційний розвиток цього напрямку безпосередньо залежить від узгодженої нормотворчої діяльності, адміністративної практики та бюджетного планування на рівні діяльності Мінветеранів. Порівняльний аналіз моделей підтримки ветеранів США,

²⁶ Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text>.

Ізраїлю, Хорватії, Канади та окремих держав-членів ЄС засвідчує, що ефективна ветеранська політика, як правило, концентрується навколо спеціалізованого центрального органу виконавчої влади або агентства, наділеного чітко визначеними повноваженнями і стабільним фінансовим забезпеченням. Розвиток Мінветеранів як центрального органу щодо забезпечення державної ветеранської політики в Україні є пріоритетним завданням і потребує постійної уваги.

Особливу увагу доцільно приділити *методологічному аспекту* діяльності Мінветеранів. Зарубіжна практика демонструє ефективність підходів, за яких на рівні центрального органу формуються єдині методичні рекомендації щодо надання послуг ветеранам, ведення відповідних реєстрів, оцінювання потреб та результативності програм. А це означає необхідність законодавчого закріплення необхідності розроблення обов'язкових для застосування стандартів і протоколів для зменшення диспропорцій у правозастосуванні та забезпечення однакового рівня гарантій незалежно від територіального чинника. Але інституційні зміни мають бути обов'язково підкріплені дієвими інструментами практичної реалізації ветеранської політики, орієнтованими на потреби ветерана як кінцевого адресата.

Відповідно до окреслених напрямів становлення та розвитку державної ветеранської політики в Україні, слід визначити основні *засоби* або *інструменти*, що деталізують ці напрями та переводять їх у конкретну площину практичних суспільних відносин. Так, беззаперечно важливими слід визнати *фінансові інструменти* щодо забезпечення реалізації державної ветеранської політики. Досвід США та Канади свідчить, що ефективність ветеранських програм значною мірою залежить від середньо- та довгострокового бюджетного планування, прив'язаного до чітко визначених політичних цілей. Поки в Україні забезпечення потреб ветеранів відбувається в межах щорічного бюджету. Так, у 2026 році передбачено видатки на цю категорію осіб в сумі 18,9 млрд грн.²⁷ Потрібно практикувати програмно-цільовий підхід з обов'язковою участю Мінветеранів у формуванні бюджетних запитів і контролі за використанням коштів.

Одним із ключових напрямів імплементації зарубіжного досвіду у сфері державної ветеранської політики є *розвиток цифрових інструментів*, що забезпечують спрощений доступ до державних послуг. У США та Ізраїлі цифрові портали для ветеранів виконують функцію «єдиного вікна», поєднуючи інформаційні, адміністративні та комунікаційні сервіси. Такі послуги, на думку А. Колоска та С. Чернети, ветерани можуть отримувати і у спеціалізованих «ветеранських центрах» при обласних адміністраціях²⁸. Упровадження подібних онлайн-кабінетів завжди має супроводжуватися належним нормативним врегулюванням питань захисту персональних даних, інтеграції реєстрів і визначення юридичного значення електронних дій користувачів.

Важливим засобом практичної реалізації ветеранської політики є *програми професійної адаптації та перенавчання*. Зарубіжні країни при вирішенні цього

²⁷ Ветеранська політика у бюджеті-2026: більше житла, лікування, реабілітації та підтримки захисників і захисниць. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/veteranska-politika-u-biudzheti-2026-bilshe-zhitla-likuvannia-reabilitatsii-ta-pidtrimki-zakhisnikiv-i-zakhisnits-5560>.

²⁸ Колосок А. М., Чернета С. Ю Соціальна адаптація учасників бойових дій: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Всїчливість. Humanitas*. 2025. № 5. С. 81.

питання зазвичай виходять із того, що повернення ветеранів до цивільного ринку праці потребує не лише надання формальних пільг, а й комплексної підтримки, що поєднує освітні можливості, консультування та співпрацю з роботодавцями. Цікавим є досвід США щодо підтримки ветеранів, які вступають до вищих навчальних закладів. На думку, Л. Батюк цей досвід, зокрема отримання STEM-освіти, може стати корисним для навчальних закладів України²⁹. Імплементация таких підходів передбачає оновлення законодавства про зайнятість і професійну освіту з урахуванням специфічного статусу ветеранів, а також запровадження стимулів для суб'єктів господарювання, які беруть участь у відповідних програмах.

Окремої уваги заслуговують *менторські ініціативи*, поширені в Канаді та Великій Британії, де ветерани залучаються до мереж взаємної підтримки та наставництва. З правової точки зору такі ініціативи є частинами державної політики та напрямком діяльності громадянського суспільства, що зумовлює потребу відповідному нормативному регулюванні цих правовідносин. В Україні така ініціатива можлива, окрім іншого, через запровадження професії військового соціального працівника³⁰. Потребує уваги і перегляду окремих складових інститут помічника ветерана, що запроваджено в Україні, адже початкова практика виявила багато недоліків. Доцільним видається створення правових умов для партнерства держави з громадськими об'єднаннями ветеранів, без надмірного втручання у їхню автономію, але із забезпеченням прозорості та підзвітності використання публічних ресурсів.

Нарешті, важливим інструментом соціально-економічної інтеграції ветеранів є *державні гарантії у сфері житлового забезпечення та підприємницької діяльності*. Досвід США та Хорватії свідчить, що поєднання пільгового кредитування, гарантій за зобов'язаннями та адресних субсидій може мати довгостроковий позитивний ефект. Доцільним є залучення міжнародних інвестиційних програм у систему підтримки ветеранського підприємництва в Україні³¹. Імплементация подібних механізмів потребує ретельного правового аналізу, спрямованого на мінімізацію фіскальних ризиків і запобігання зловживанням. У цьому контексті доцільно розглядати державні гарантії не як універсальний інструмент, а як елемент комплексної політики, інтегрований із загальною системою соціального захисту та економічного розвитку. Практика Хорватії та Великої Британії доводить ефективність державних програм сприяння ветеранському підприємству та гарантованого працевлаштування, які можуть бути запроваджені і в Україні через податкові стимули, квотування та публічно-приватне партнерство. Позитивним засобом належного правового регулювання

²⁹ Батюк Л. Інтеграція студентів-ветеранів у освітнє середовище країни: досвід Сполучених Штатів Америки. *Педагогічний дискурс*. 2025. № 37. С. 143.

³⁰ Тілікіна Н. Міжнародний досвід підтримки працевлаштування ветеранів та розвитку ветеранського підприємництва. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 2 (15). С. 120.

³¹ Holubieva V., Sivkov S., Moskvina B. The role of international investment programs in promoting the development of veteran entrepreneurship in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. № 11 (3). С. 310.

правовідносин щодо залучення ветеранів до підприємницької діяльності стало прийняття у 2025 році Закону України «Про ветеранське підприємництво».

Імплементація зарубіжного досвіду у сфері державної ветеранської політики неможлива без формування дієвих *механізмів оцінювання її ефективності* для отримання об'єктивних даних. Ефективність державної ветеранської політики доцільно розглядати як співвідношення між нормативно закріпленими цілями, управлінськими рішеннями та реальним соціально-правовим становищем ветеранів. З урахуванням практик США, Канади, Ізраїлю та низки держав ЄС, до базових критеріїв оцінки результативності належать, по-перше, індекси соціальної адаптації, що відображають рівень інтеграції ветеранів у цивільне життя (стабільність житлових умов, доступ до соціальних послуг, участь у громадському житті). По-друге, показники працевлаштування, які мають оцінюватися не лише за фактом зайнятості, а й за якістю роботи, відповідністю кваліфікації, рівнем доходу та стійкістю трудових відносин. По-третє, індикатори психічного здоров'я, зокрема доступність психологічної допомоги, своєчасність діагностики ПТСР, ефективність програм довгострокової реабілітації.

Важливою складовою оцінювання ефективності державної ветеранської політики є зворотний зв'язок від ветеранів. Зарубіжний досвід свідчить, що регулярні опитування, цифрові платформи оцінки якості послуг, а також залучення ветеранських організацій до моніторингу державних програм суттєво підвищують їх адаптивність. Тому доцільним видається нормативне закріплення обов'язкових процедур оцінювання ветеранських програм із визначенням відповідальних органів, періодичності та наслідків таких оцінок, включно з переглядом або припиненням неефективних заходів.

Система *критеріїв оцінювання ефективності державної ветеранської політики* в Україні має ґрунтуватися на поєднанні соціальних, економічних та медико-реабілітаційних індикаторів, що дозволяють комплексно оцінити реальний стан інтеграції ветеранів у цивільне життя. До критеріїв соціальної адаптації доцільно віднести рівень стабільності житлових умов, участь ветеранів у громадському житті, доступ до соціальних послуг та освітніх програм перекваліфікації. Критерій працевлаштування може оцінюватися через частку ветеранів, які отримали роботу після звільнення зі служби, відповідність зайнятості їхній кваліфікації, рівень доходу та сталість трудових відносин. Критерій доступності медичної та психосоціальної реабілітації має охоплювати своєчасність отримання медичної допомоги, наявність спеціалізованих програм лікування та психологічної підтримки, доступність послуг з подолання ПТСР і тривалість реабілітаційного супроводу. Рівень задоволеності ветеранів якістю державних послуг може визначатися через регулярні опитування, цифрові системи оцінювання адміністративних сервісів та аналіз звернень ветеранів до органів державної влади. Сукупне застосування зазначених критеріїв забезпечить можливість об'єктивного моніторингу результативності ветеранської політики та своєчасного коригування відповідних державних програм.

Перспективним напрямом державної ветеранської політики, на який слід зосередити увагу, є розвиток *моделі «єдиного вікна»* за зразком США та Канади, що вже запроваджено в Україні, коли ветеран у ЦНАПі отримує увесь необхідний пакет послуг. Позитивною новацією є запуск електронного сервісу «Ветеран».

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження зарубіжного досвіду забезпечення державної ветеранської політики можна сформулювати низку узагальнюючих висновків.

1. Дослідження зарубіжного досвіду формування та реалізації державної ветеранської політики засвідчило, що її ефективність значною мірою залежить від дієвих інституційних, правових і соціально-реабілітаційних механізмів. В США, Ізраїлі, Хорватії, Німеччині, Франції, державах Скандинавії, Великій Британії та Канаді підтримка ветеранів ґрунтується на інтеграції системи правового захисту, медичної та психосоціальної реабілітації, професійної адаптації та доступу до соціальних послуг. Узагальнення досвіду цих країн створює передумови для імплементації відповідних підходів реінтеграції ветеранів у цивільне життя у правову систему України з урахуванням національних інституційних та соціальних особливостей.

2. Для визначення ефективності і результативності державної ветеранської політики слід запровадити систему її оцінювання. Система оцінювання державної ветеранської політики в Україні має включати різні показники, що охоплюють рівень соціальної адаптації ветеранів, їх працевлаштування, доступність медичної та психосоціальної реабілітації, а також оцінку задоволеності ветеранів якістю державних послуг. Оцінювання ефективності і результативності державної ветеранської політики дозволить здійснювати її системний моніторинг та своєчасно коригувати напрями реалізації державної ветеранської політики відповідно до реальних потреб ветеранів.

3. Систематизація інструментів реалізації державної ветеранської політики дає підстави виокремити кілька основних функціональних напрямів їх реалізації. До таких напрямів належать соціальний захист, медична та психологічна реабілітація, професійна адаптація, підтримка ветеранського підприємництва, а також розвиток цифрових адміністративних послуг. Поділ інструментів реалізації державної ветеранської політики за функціональними напрямами дозволяє більш чітко структурувати державну ветеранську політику та забезпечити можливість комплексного правового регулювання відповідних заходів підтримки.

4. До основних напрямів імплементації зарубіжного досвіду становлення і реалізації державної ветеранської політики пропонується віднести: розвиток системи медичної та психологічної реабілітації ветеранів війни; впровадження довгострокового психосоціального супроводу ветеранів та членів їх сімей; здійснення професійної адаптації та сприяння зайнятості ветеранів, створення індивідуальних програм перенавчання; постійний соціальний супровід сімей ветеранів; розвиток цифрових сервісів для ветеранів, що забезпечують спрощений доступ до адміністративних послуг; розроблення нового комплексного (модельного) закону про захист ветеранів та поетапне удосконалення чинної системи законодавчих та підзаконних актів; застосування окремих підходів до удосконалення та посилення інституційної складової ветеранської політики, зокрема перегляд методологічного забезпечення діяльності Мінветеранів; впровадження менторських ініціатив; реалізація державних гарантій у сфері житлового забезпечення та підприємницької діяльності; формування дієвих

механізмів оцінювання ефективності ветеранської політики; розвиток моделі «єдиного вікна» та ін.

АНОТАЦІЯ

У підрозділі обґрунтовано основні підходи щодо забезпечення державної ветеранської політики в провідних державах світу, а також запропоновано основні напрями його імплементації в Україні.

У міжнародній практиці простежуються різні підходи до організації управління ветеранською політикою. У країнах із розвиненими системами підтримки ветеранів (США, Ізраїль, Канада, Велика Британія, Хорватія) ветеранська політика вибудовується як цілісна міжгалузева система, що поєднує соціальне, медичне, адміністративне та трудове право, а також елементи публічного управління й бюджетного планування. В Україні й досі домінує фрагментарний підхід, за якого окремі гарантії та пільги закріплені у значній кількості нормативно-правових актів без належного практичного забезпечення цих стандартів.

Ефективність ветеранської політики значною мірою залежить від дієвих інституційних, правових і соціально-реабілітаційних механізмів. В США, Ізраїлі, Хорватії, Німеччині, Франції, державах Скандинавії, Великій Британії та Канаді підтримка ветеранів ґрунтується на інтеграції системи правового захисту, медичної та психосоціальної реабілітації, професійної адаптації та доступу до соціальних послуг. Узагальнення досвіду цих країн створює передумови для імплементації відповідних підходів реінтеграції ветеранів у цивільне життя у правову систему України з урахуванням національних інституційних та соціальних особливостей.

Імплементація зарубіжного досвіду забезпечення державної ветеранської політики неминуче актуалізує питання вибору оптимальної стратегії правового регулювання відносин в цій сфері. Зважаючи на досвід згаданих країн, розроблення модельного закону щодо захисту ветеранів для України може розглядатися як спроба системно переосмислити існуючий на сьогодні комплекс законів та підзаконних актів у цій сфері та закласти єдину концептуальну основу ветеранської політики.

Література

1. Armed Forces Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/35/contents>.
2. Croatian veterans. URL: <https://gov.hr/en/croatian-veterans-211/210>.
3. Holubieva V., Sivkov S., Moskvina B. The role of international investment programs in promoting the development of veteran entrepreneurship in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. № 11 (3). P. 307–319. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2025-11-3-307-319>.
4. Kelton K., Yu M., Singh K., Harris A., Blue-Howells J., Stimmel M., Gabrielian S., Finlay A. Risk of homelessness among veterans with and without criminal legal system involvement. *Psychological services*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1037/ser0000993>.

5. Nestulya O. Reintegration of war veterans in peaceful life in Ukraine: current state and future challenges. *Herald UNU. International Economic Relations And World Economy*. 2025. P. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2025-54-18>.
6. Oliva J. Representing Veterans. *SMU Law Review Forum*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3462833>.
7. Sivkov S. Administrative and legal mechanisms of reintegration of war veterans in the conditions of a special period. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. № 3. P. 89-93. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2025.3.14>.
8. U.S. Department of Veterans Affairs. URL: <https://www.va.gov/>.
9. United States Code. Title 38. Veterans' Benefits. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/38>.
10. Veterans Affairs Canada. URL: <https://www.veterans.gc.ca/en>.
11. Veterans Well-being Act. URL: <https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/c-16.8/index.html>.
12. Vietnam Era Veterans' Readjustment Assistance Act of 1974, as amended. URL: <https://web.archive.org/web/20200614071815/https://www.dol.gov/agencies/ofccp/vevr/aa/as-amended>.
13. Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. URL: <https://www.zakon.hr/z/973/zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-clanovima-njihovih-obitelji>.
14. Батюк Л. Інтеграція студентів-ветеранів у освітнє середовище країни: досвід Сполучених Штатів Америки. *Педагогічний дискурс*. 2025. № 37. DOI: C. 137–147. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2025.37.19>.
15. Ветеранська політика у бюджеті-2026: більше житла, лікування, реабілітації та підтримки захисників і захисниць. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/veteranska_politika_u_biudzheti-2026_bilshe_zhitla_likuvannia_reabilitatsii_ta_pidtrimki_zakhisnikov_i_zakhisnits-5560.
16. Гордієнко Є. П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2020. № 1. С. 86–94. DOI: 10.36030/2310-2837-1(96)-2020-86-94.
17. Коваль Г. В., Мурашко Д. М. Основні засади реінтеграції ветеранів: досвід США. *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 2. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2024.2.2>.
18. Колосок А. М, Чернета С. Ю Соціальна адаптація учасників бойових дій: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 5. С. 75-83. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.5.9>.
19. Мамасєв І. О. Огляд іноземного досвіду щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). С. 70–77. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-11](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-11).
20. Наньєва М. І. Організація соціальної підтримки ветеранів війни: міжнародний досвід. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. № 44. С. 464–473. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15622580>.

21. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів і ветеранок: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-11/undp-ua-veteran-reintegration-report-ukr.pdf>.
22. Положення про Міністерство у справах ветеранів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 276). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Text>.
23. Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.]; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамаєва. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 214 с.
24. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
25. Савка В. І. Зарубіжний досвід соціального захисту учасників бойових дій. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-66-71>.
26. Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text>.
27. Тілікіна Н. Міжнародний досвід підтримки працевлаштування ветеранів та розвитку ветеранського підприємництва. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 2 (15). С. 110–123. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.343457](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.343457).

Information about the author:
Torokhtii Bohdan Hryhorovych,
Candidate of Economic Sciences